

## Materiały do poznania ważek (Odonata) Lubelszczyzny. IV. Kolekcja Jurija Michajłowiča KOŁOSOWA

Materials to the knowledge of dragonflies (Odonata) of Lublin region. Part IV. The collection of Yuri Mikhailovich KOŁOSOV

**Paweł BUCZYŃSKI**

Zakład Zoologii, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, ul. Akademicka 19, 20-033 Lublin;  
e-mail: pawbucz@gmail.com

### Wstęp

Dane o ważkach Polski sprzed I wojny światowej są fragmentaryczne, zwłaszcza z obszaru dawnego zaboru rosyjskiego (BERNARD i in. 2009). Wśród prac z tego okresu jest tekst KOŁOSOWA (1915) o masowej wędrowce *Libellula quadrimaculata* L. przez Puław w 1914 r. Przy okazji autor wzmiankował też 18 innych gatunków ważek. Jednak Jurii Michajłowič KOŁOSOW (1892–1943), wówczas wyróżniający się student Uniwersytetu Petersburskiego oddelegowany czasowo do pracy w Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Puławach (BARANČIKOW 2004), opracował też zbiór ważek tej instytucji powstający przez przynajmniej 16 lat. Istnieje on do dziś, stanowiąc unikalne świadectwo dawnej fauny doliny środkowej Wisły. Tym cenniejsze, że okolice Puław od kilkudziesięciu lat znajdują się pod silną presją antropogeniczną i uległy znaczeniu przekształceniu.

Niniejszy tekst jest dokończeniem analizy kolekcji ważek z Polski ze zbiorów Muzeum i Instytutu Zoologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (BUCZYŃSKI 2003, 2004). Poniższe dane nie były publikowane w formie szczegółowej, choć uwzględniono je w „Atlasie rozmieszczenia ważek (Odonata) w Polsce” (BERNARD i in. 2009). Tylko *Nehalennia speciosa* (CHARP.) była wzmiankowana przez BUCZYŃSKIEGO i STAŃCA (1998).

### Kolekcja Kołosowa

W Muzeum i Instytucie Zoologii PAN (w składnicy w Łomnej), znajdują się 102 osobniki reprezentujące 34 gatunki ważek – spreparowane, naszpilone i przechowywane na sucho w gablotach. Wszystkie są zaopatrzone w oryginalne, drukowane cyrylicą etykiety legalizacyjne z nazwą Puław w ówczesnej urzędowej wersji rosyjskiej (Nowaja Aleksandrija) i z okresem powstania kolekcji (1899–1915). Ręcznie dopisywano daty odłowu, jednak są one często niekompletne, bez dnia lub miesiąca, w jednym przypadku także bez roku. Przy 38 okazach, dla których w ogóle nie podano daty, w poniższym wykazie podano znak „?”:

*Calopteryx splendens* (HARRIS, 1782) – 23 V 1910, 5♂♂; 7 V 1914, 1♂; ?, 5♀♀ 2♂♂.

*Calopteryx virgo* (LINNAEUS, 1758) – 23 V 1899, 1♂; 2 VIII 1912, 2♀♀; 1914, 5♂♂; ?, 3♀♀.

*Sympetma fusca* (VANDER LINDEN, 1820) – V 1914, 1♂.

*Lestes dryas* KIRBY, 1890 – ?, 1♂.

*Lestes virens* (CHARPENTIER, 1825) – 4 VI 1908, 2♀♀.

*Ischnura elegans* (VANDER LINDEN, 1820) – 17 V 1914, 1♂; 24 V 1914, 1♂.

*Ischnura pumilio* (CHARPENTIER, 1825) – 16 V 1914, 1♀.

*Enallagma cyathigerum* (CHARPENTIER, 1840) – 18 V 1914, 11♂.

*Coenagrion hastulatum* (CHARPENTIER, 1825) – 17 V 1905, 2♂♂; ?, 1♂.

*Coenagrion lunulatum* (CHARPENTIER, 1840) – 21 V 1905, 1♀.

*Coenagrion puella* (LINNAEUS, 1758) – 17 V 1905, 5♀♀ 2♂♂.

*Coenagrion pulchellum* (VANDER LINDEN, 1825) – 17 V 1905, 1♀ 1♂; 27 V 1911, 1♂.

*Pyrrhosoma nymphula* (SULZER, 1776) – ?, 2♀♀.

*Nehalennia speciosa* (CHARPENTIER, 1840) – 2 VI 1914, 1♂.

*Aeshna isoceles* (O.F. MÜLLER, 1764) – ?, 1♀.

*Aeshna juncea* (LINNAEUS, 1758) – VI 1908, 1♂; 29 V 1914, 1♀; 1914, 1♀; ?, 1♀.

*Anax imperator* LEACH, 1815 – ?, 1♀.

*Anax parthenope* (SÉLYS, 1839) – ?, 1♀.

*Gomphus flavipes* (CHARPENTIER, 1825) – 21 VI 1899, 1♀; ?, 1♂.

*Gomphus vulgatissimus* (LINNAEUS, 1758) – 23 V 1910, 1♀; 13 V 1914, 1♂; 1914, 1♂; ?, 1♀.

*Ophiogomphus cecilia* (FOURCROY, 1785) – 25 V 1909, 1♀.

*Cordulia aenea* (LINNAEUS, 1758) – ?, 1♀ 3♂♂.

*Somatochlora flavomaculata* (VANDER LINDEN, 1825) – 30 V 1910, 1♀; 6 V 1914, 1♂; ?, 4♀♀.

*Somatochlora metallica* (VANDER LINDEN, 1825) – ?, 1♂.

*Epitheca bimaculata* (CHARPENTIER, 1825) – 25 V 1910, 1♂.

*Libellula depressa* LINNAEUS, 1758 – 19 V 1905, 1♀; V/VI 1908, 1♀ 1♂; 5 V 1911, 1♀; 13/14 V 1914, 1♂; V 1915, 2♀♀ 1♂.

*Libellula quadrimaculata* LINNAEUS, 1758 – 28 V 1914, 2♂♂; 1914, 2♀♀ 2♂♂.

*Orthetrum albistylum* (SÉLYS, 1848.) – 28 V 1914, 1♂.

*Sympetrum flaveolum* (LINNAEUS, 1758) – 11 VIII 1902, 1♂; ?, 1♂.

*Sympetrum sanguineum* (O.F. MÜLLER, 1764) – 8 VIII, 1♂; ?, 1♂.

*Sympetrum vulgatum* (LINNAEUS, 1758) – ?, 1♂.

*Leucorrhinia caudalis* (CHARPENTIER, 1840) – 28 V 1908, 1♂.

*Leucorrhinia pectoralis* (CHARPENTIER, 1825) – ?, 1♀ 1♂.

*Leucorrhinia rubicunda* (LINNAEUS, 1758) – ?, 1♀ 3♂♂.

### Dyskusja

Kolekcja nie reprezentuje z pewnością całej odonatofauny obszaru badanego przez KOŁOSOWA ani nie zamyka listy notowanych przezeń gatunków. Świadczy o tym choćby brak wielu gatunków pospolitych i to, że o trzech z nich pisał sam KOŁOSOW (1915): *Erythromma najas* (HANSEMANN, 1823), *Brachytron pratense* (O.F. MÜLLER, 1764) i *Aeshna grandis* (LINNAEUS, 1758). Może tworząc kolekcję, koncentrował się on na taksonach rzadszych lub, co bardziej prawdopodobne, część zbioru zaginęła. Tak więc liczbę gatunków obserwowanych przez KOŁOSOWA można szacować na przynajmniej ponad 40. Jest dużo to jak na ówczesne standardy badań faunistycznych, podobny wynik uzyskał np. Władysław BAZYLUK podczas wieloletnich badań okolic Siemienia (BAZYLUK 1947, 2002; BUCZYŃSKI 2003, 2004).

Również teren badań jest trudny do ścisłego określenia. Jest wątpliwe, że był to tylko obszar miasta Puławy – liczba gatunków byłaby znacznie niższa. Ponadto, ścisłość lokalizacji była w tym czasie mała – np. KRÜGER (1925) zestawiając ważki Słupska uwzględnił stanowiska leżące nawet kilkadziesiąt kilometrów od tego miasta (BUCZYŃSKI 2000). Tak więc chodzi raczej o szeroko pojętą okolicę Puławy, prawdopodobnie ze szczególnym naciskiem na dolinę środkowej Wisły.

Dane współczesne o ważkach okolic Puław są niepełne i niepublikowane (BUCZYŃSKI dane niepubl.; KARASEK 2010), tylko część z nich wykorzystano w „Atlasie rozmieszczenia ważek (Odonata) w Polsce” (BERNARD i in. 2009). Jednak widać wyraźnie, że mimo częściowej regulacji i wieloletniego silnego zanieczyszczenia (BOŻEK i in. 2001), nie zmieniła się znacząco fauna Wisły. Natomiast nie notowano współcześnie *Calopteryx virgo* i *Pyrrhosoma nymphula*, ważek cieków małych i zacienionych. Ich brak można wiązać z przekształceniami krajobrazu, przez co dominują obecnie tereny otwarte, lub z pogorszeniem się jakości wód strumieni i rzeczek.

Podobne porównanie dla gatunków wód stojących jest ryzykowne, jednak i tu widać pewne prawidłowości. Elementami ekologicznymi praktycznie nienotowanymi współcześnie są tyrfofile i ważki ubogżyźnych lub umiarkowanie eutroficznych jezior. Tyrfofile były zapewne związane z mokradłami łąkowymi w strefie zalewowej rzeki, które w dużym stopniu zanikły, gdyż obecnie Wisła płynie w wąskim międzywalu. Ponadto, wiele takich obszarów zmeliorowano i przekształcono w łąki. Zanik ważek tyrfofilnych koreluje z notowanym w dolinie środkowej Wisły regresem flory torfowiskowej (KUCHARCZYK 1999). Natomiast obecność limnofili wynikała prawdopodobnie z umiarkowanej trofii starorzeczy, możliwej dzięki hamowaniu ich sukcesji przez nieograniczone obwałowaniem wylewy rzeki oraz dzięki dobrej jakości wody Wisły (około 2/3 zasobów azotu i fosforu w jej wodach pochodzi obecnie z rozkładu ścieków organicznych). Obraz dawnej fauny ważek okolic Puław wyłaniający się z danych KOŁOSOWA, przypomina bardzo niewiele młodsze dane KLIMKA (1949) z doliny Wisły koło Torunia, obecnie niestety też zmienionej antropogenicz-

nie. Szczególnie charakterystyczne wydaje się występowanie kiedyś na obu obszarach *Nehalennia speciosa*. Współcześnie podobne stosunki faunistyczne stwierdzono np. na wielu obszarach doliny środkowego Bugu (BUCZYŃSKA, BUCZYŃSKI 2006; BUCZYŃSKI 2007, dane niepubl.).

Interesującym akcentem zoogeograficznym jest obecność w zbiorze KOŁOSOWA *Orthetrum albistylum*, gatunku pontyjsko-kaspijskiego, który w pierwszych dekadach XX w. dopiero kolonizował dzisiejsze terytorium Polski od południowego wschodu (BERNARD i in. 2009). W okresie powstawania kolekcji KOŁOSOWA, za skrajnie północne stanowisko *O. albistylum* na ówczesnych ziemiach polskich uznawano Janów koło Tarnopola (Ukraina zachodnia, 49°59'N) (DZIĘDZIELEWICZ 1902). Leżące o 1°16' szerokości geograficznej dalej stanowisko w okolicy Puław, było wówczas wysunięte najdalej na północ przynajmniej w Europie Środkowej, a być może też w całym zasięgu gatunku (przeгляд u DZIĘDZIELEWICZA 1902).

Równie ciekawy jest limnofilny, pontyjsko-śródziemnomorski *Anax parthenope*, który przed stu laty występował w Polsce głównie na ciepłych pojezierzach Wielkopolski i Pomorza południowego. Dopiero w latach 80. ubiegłego wieku nastąpiła z tego rdzenia zasięgu ekspansja terytorialna i wzrost częstości występowania gatunku w Polsce: centralnej, wschodniej i południowej. Okolice Puław do zaledwie drugie stanowisko *A. parthenope* znane sprzed 1990 r. znane z Polski południowo-wschodniej (BERNARD i in. 2009).

### Podziękowania

Dziękuję serdecznie dr. Grzegorzowi TOŃCZYKOWI za cenne uwagi na temat pierwszej wersji pracy.

## Piśmiennictwo

- BARAŃKOW Ju.N. 2004. Ural'skiĭ entomolog Ju. M. KOŁOSOW. Entomologičeskie issledowanija w Sibiri, 3: 134–152.
- BAZYLUK W. 1947. Projekt rezerwatów torfowiskowych w okolicy Siemienia (powiat Radzyń Podlaski, województwo lubelskie). Chrońmy Przyrodę Ojczystą, 3(3/4): 58–61.
- BAZYLUK W. 2002. Materiały do fauny ważek (Odonata) okolicy Siemienia w województwie lubelskim. Nowy Pamiętnik Fizjograficzny, 1: 45–52.
- BERNARD R., BUCZYŃSKI P., TOŃCZYK G., WENDZONKA J. 2009. Atlas rozmieszczenia ważek (Odonata) w Polsce. Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- BOŻEK A., CYDZIK D., JAROSIŃSKI W., KOROL R., KRZYMIŃSKI W., PASTUSZAK E., SMOLEŃSKI A., SOKOŁOWSKA E., STROŃSKA M., SZCZEPAŃSKI W., SZYJOWSKA U. 2001. Stan czystości rzek, jezior i Bałtyku na podstawie wyników badań wykonywanych w ramach państwowego monitoringu środowiska w latach 1999–2000. Inspekcja Ochrony Środowiska, Warszawa.
- BUCZYŃSKA E., BUCZYŃSKI P. 2006. Wstępne badania wybranych owadów wodnych (Odonata, Coleoptera, Trichoptera) doliny Bugu między Włodawą a Kodniem. [w:] M. KŁONOWSKA-OLEJNIK, W. FIAŁKOWSKI (red.), XIII Ogólnopolskie Warsztaty Bentologiczne – Zastosowanie hydrologii w badaniach biologicznych wód płynących. Ochotnica – Kraków, 18–20.05.2006 r. Bel Studio, Kraków – Warszawa: 73–74.
- BUCZYŃSKI P. 2000. On the occurrence of *Coenagrion armatum* (CHARPENTIER, 1840) in Poland (Odonata: Coenagrionidae). Opuscula Zoologica Fluminensia, 179: 1–10.
- BUCZYŃSKI P. 2003. Uwagi i uzupełnienia do pracy W. BAZYLUKA o ważkach okolic Siemienia. Nowy Pamiętnik Fizjograficzny, 2: 207–208.
- BUCZYŃSKI P. 2004: Ważki (Odonata) z Polski w zbiorach Muzeum i Instytutu Zoologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Nowy Pamiętnik Fizjograficzny, 3(1–2): 17–26.
- BUCZYŃSKI P. 2007. Ważki (Insecta: Odonata) doliny Bugu między Gołębiami i Włodawą. Nowy Pamiętnik Fizjograficzny, 5(1–2): 3–26.
- BUCZYŃSKI P., STANIEC B. 1998. Waloryzacja godnego ochrony torfowiska Krugle Bagno (Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie) w oparciu o wybrane elementy jego fauny. Rocznik naukowy Polskiego Towarzystwa Ochrony Przyrody „Salamandra”, 2: 95–107.
- DZIEDZIELEWICZ J. 1992. Ważki Galicji i przyległych krajów polskich (*Odonata Haliciae reliquarumque provinciarum Poloniae*). Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie, 5. Lwów.
- KARASEK T. 2010. Ważki (Insecta: Odonata) doliny rzeki Bystrej (Wyżyna Lubelska). Praca magisterska, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Wydział Biologii i Nauk o Ziemi, Lublin (mscr.).
- KLIMEK L. 1949. Ważki (Odonata) województwa pomorskiego. Studia Societatis Scientiarum Toruniensis, 2(1): 1–15.
- KOŁOSOW J. M. 1915: O massowom lëte strekoz w Petrograde i w Novoĭ Aleksandrii Lublinskoĭ gubernii w maje 1914 goda. Russkoe entomologičeskoe Obozrenie, 15(3): 412–419.
- KUCHARCZYK M. 1999. Różnorodność flory naczyniowej doliny Wisły Lubelskiej i problemy jej ochrony. [w:] M. KUCHARCZYK (red.), Problemy ochrony i renaturyzacji dolin dużych rzek Europy. Wyd. UMCS, Lublin: 85–90.
- KRÜGER L. 1925. Die Odonaten oder Libellen. Eine Einführung in das Studium der Libellen mit einer Übersicht der pommerschen Fauna. Abhandlungen und Berichte der Pommerschen Naturforschenden Gesellschaft, 6: 53–106.

## Summary

The author discusses one of the oldest well preserved collection of dragonflies from Poland, collected in the years 1899–1915. KOŁOSOV (1892–1943) was a Russian entomologist connected with the School of Agriculture and Forestry in Puławy. He published the description of migration of *Libellula quadrimaculata* through Puławy, mentioning incidentally 18 other species (KOŁOSOV 1915). His collection is preserved in the Museum and Institute of Zoology of Polish Academy of Sciences. It consists of 102 specimens, belonging to 34 species. The collection is incomplete, as evidenced by the lack of many common species: the fauna of the studied area had at least over 40 species

and the material was mainly collected in the valley of the central River Vistula in the vicinities of Puławy (51°25'N, 21°58'E). The collection of KOŁOSOW is a unique record of the old composition of the valley of the River Vistula, with the great share of non-recorded contemporary tyrphophilous

dragonflies as well as lacustrine species associated with moderately eutrophic oxbows (e.g. *Nehalennia speciosa*, *Aeshna juncea*, *Epitheca bimaculata*, *Leucorrhinia* spp.). The record of *Orthetrum albistylum* is also valuable – then it was the northernmost site in the whole range of this species.

**Key Words.** Odonata, dragonflies, *Orthetrum albistylum*, museal collection, eastern Poland, river valley.